

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTI МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Статтю присвячено одній з актуальних проблем підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери – визначенню педагогічних умов формування професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників, зокрема розкрито сутність поняття «професійна спрямованість», проаналізовано функціональні характеристики та основні групи мотивів, які лежать в основі професійної спрямованості особистості. Здійснено аналіз суттєвого змісту понять «умови» і «педагогічні умови». Визначено педагогічні умови формування професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників як спеціально створених обставин, за яких відбувається стимулювання прагнення майбутніх соціальних працівників до професійного зростання і розвитку в галузі соціальної роботи. Зосереджено увагу на розкритті особливостей педагогічних умов формування професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: спрямованість особистості, професійна спрямованість особистості, функції професійної спрямованості, мотиви професійної спрямованості, умови, педагогічні умови професійної спрямованості.

Статья посвящена одной из актуальных проблем подготовки будущих специалистов социальной сферы – определению педагогических условий формирования профессиональной направленности будущих социальных работников, в частности раскрыта сущность понятия «профессиональная направленность», проанализированы функциональные характеристики и основные группы мотивов, которые лежат в основе профессиональной направленности личности. Осуществлен анализ содержания понятий «условия» и «педагогические условия». Определены педагогические условия формирования профессиональной направ-

ленности будущих социальных работников как специально созданных обстоятельств, при которых происходит стимулирование стремления будущих социальных работников к профессиональному росту и развитию в области социальной работы. Сосредоточено внимание на раскрытии особенностей педагогических условий, которые формируют профессиональную направленность будущих социальных работников.

Ключевые слова: направленность личности, профессиональная направленность личности, функции профессиональной направленности, мотивы профессиональной направленности, условия, педагогические условия профессиональной направленности.

The article is devoted to one of the urgent problems of training future specialists in the social sphere – the definition of pedagogical conditions for the formation of professional orientation of future social workers. In particular, the essence of the concept of professional orientation is revealed, the functional characteristics and the main groups of motives that underlie the professional orientation of the individual are analysed. The content of the concepts «conditions» and «pedagogical conditions» is analyzed. Pedagogical conditions of formation of professional orientation of future social workers as specially created circumstances under which there is a stimulation of aspiration of future social workers to professional growth and development in the field of social work are defined. The attention is focused on revealing the features of pedagogical conditions of formation of professional orientation of future social workers.

Key words: orientation of personality, professional orientation of personality, functions of professional orientation, motives of professional orientation, conditions, pedagogical conditions of professional orientation.

УДК 378.14.015.62

Іюнова І.М.,
канд. пед. наук,
старший викладач
кафедри соціальної роботи
і менеджменту соціокультурної
діяльності
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Динамічний розвиток науки і соціальних відносин вимагає від сучасних фахівців не тільки ґрунтовних знань та умінь, але й особистісної залученості в професію, відповідної самоідентифікації, установки на постійне професійне самовдосконалення, ціннісного ставлення до професійної діяльності. Одним із центральних у підготовці майбутніх фахівців стає завдання розвитку і зміцнення професійної спрямованості, що передбачає розуміння і внутрішнє прийняття цілей професійної діяльності, інтерес і схильність до неї, сформованість професійних ідеалів, переконань і ціннісних орієнтацій. Особливе місце професійна спрямованість посідає в структурі особистості соціальних працівників, від професійної самосвідомості і зорієнтованості яких на гуманістичні цінності професії соціального працівника залежить життя інших людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми спрямованості особистості та її професійного самовизначення розглядали у своїх працях багато дослідників, зокрема Б. Ананьєв, Ю. Андреева, Р. Гуревич, Т. Деркач, Т. Ільїна, Н. Кузьміна, А. Сейтешев, В. Сластьонін, В. Якунін та ін. Питання професійного становлення особистості та розвитку професійно важливих якостей фахівців досліджували О. Борисова, Е. Зеєр, Є. Климов, К. Платонов, Б. Ясько та ін. Окремі аспекти професійної спрямованості майбутніх фахівців розглядалися в контексті формування професійної самосвідомості (Л. Григорович, Н. Веселова, С. Кошелева та ін.), професійних інтересів і нахилів (С. Крягжде, О. Прядох, Б. Федоришин та ін.), ціннісного ставлення до професії (М. Дьоміна).

Дослідники наголошують на особливому значенні професійної спрямованості в процесі про-

фесійного і життєвого самовизначення молоді (Ю. Вавілов, О. Голомшток, В. Журавльов, Є. Климов, Б. Федоришин, П. Шавір та ін.). Чільне місце в педагогіці посідають дослідження умов і шляхів формування професійної спрямованості у студентів вищих навчальних закладів (В. Абрамова, Г. Гектіна, Т. Деркач, Н. Дороніна, В. Жернов, В. Потіха).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз педагогічної та психологічної літератури дає підстави стверджувати, що, незважаючи на значний інтерес науковців до проблеми розвитку професійної спрямованості особистості, вона продовжує залишатися актуальною і відкритою для наукового пошуку. Ураховуючи результати аналізу психологічної і педагогічної літератури, а також сучасної практики підготовки фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах, ми визначили проблему дослідження, що полягає в обґрунтуванні педагогічних умов формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх соціальних працівників.

Мета статті – визначити стан розробленості проблеми професійної спрямованості особистості та теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Дослідженню професійної спрямованості особистості, її розвитку в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців присвячено значну кількість публікацій і дисертаційних досліджень. Слід зазначити, що поняття «професійна спрямованість» трактується не зовсім однозначно. У сучасній психолого-педагогічній літературі професійну спрямованість визначають як важливу сторону загальної спрямованості особистості, що визначає вибір життєвого шляху [6], усвідомлену й емоційно виражену зорієнтованість особистості на певний вид і рід професійної діяльності [7, с. 76], інтегральну властивість особистості, яка характеризує ставлення людини до вибраного фаху, що впливає на підготовку до професійної діяльності й успіх у ній [5, с. 68].

Л. Бахмат стверджує, що професійна спрямованість виражається в позитивному ставленні особистості до професії, у професійній придатності, професійних інтересах, цінностях, у готовності до професійної діяльності, яка заснована на системі ставлень, переконань, мотивів особистості, на професійній самосвідомості [1, с. 59].

Розкриваючи роль професійної спрямованості в розвитку особистості, дослідники аналізують її функціональні характеристики. Н. Боритко детально описав п'ять функцій професійної спрямованості: інтегральну, системотворчу, цілепокладання, вибірковості, пошукову. Інтегральна полягає у забезпеченні стійкості зв'язків між внутрішніми компонентами спрямованості, завдяки чому у вза-

ємодії із середовищем зберігається її цілісність, зміна хоча б одного компонента зумовлює зміну інших компонентів або спрямованості в цілому. Системотворча функція спрямованості пов'язана з процесом самореалізації особистості, визначає її психологічний склад, є квінтесенцією самовизначення. Функція цілепокладання полягає в заданні напрямів (смыслів, цілей) розвитку особистості, окремих сторін у професійній діяльності і підготовки до неї. Функція вибірковості полягає у визначенні конкретного способу життєдіяльності людини, виборі сфер занять, інтересів, прагнень. Пошукова полягає у визначенні не зовсім розвинених сторін особистості (здібностей, якостей, знань, умінь) і спонуканні до постійного самовдосконалення, опанування досягненнями людської культури [3].

Інколи професійну спрямованість некоректно ототожнюють із позитивним ставленням до професії. Однак саме по собі позитивне ставлення до професії свідчить лише про напрям активності особистості і нічого не говорить про причини такого ставлення, в основі якого можуть лежати різні інтереси, нахили, потреби і прагнення. Лише аналіз системи мотивів, що визначають ставлення до професії, може дати адекватне уявлення про його реальний психологічний зміст. Слід підкреслити, що мотиви, які лежать в основі професійної спрямованості особистості, певним чином організовані, як правило, вони утворюють ієрархічну структуру, в якій одні мотиви домінують, інші – відіграють другорядну роль. В. Галузяк, С. Тихолаз виділяють декілька груп мотивів, які по-різному пов'язані з професійною діяльністю: внутрішні мотиви, які безпосередньо стосуються змісту професії і зумовлені інтересом до неї, коли особистість приваблює процес і результати професійної діяльності; мотиви, які мають більш опосередковано стосуються професії і пов'язані з формуванням у суспільстві ставлення до неї: усвідомлення суспільної значущості професії, її престижності, важливості; мотиви, пов'язані з різноманітними потребами індивіда, що можуть задовольнятися як у професійній діяльності, так і за її межами (потреба у самоствердженні, спілкуванні, досягненні, домінуванні тощо); мотиви, що відображають різні аспекти професійної самосвідомості індивіда (впевненість у володінні професійно необхідними якостями і здібностями, у тому, що професія відповідає покликанню); мотиви, в основі яких лежить інтерес до зовнішніх ознак професійної діяльності [2].

Узагальнюючи різні погляди на зміст професійної спрямованості особистості, можна виокремити її сутнісні характеристики: професійна спрямованість – це складна якість особистості, що виникає на певному етапі її розвитку в результаті соціалізації, структура якої зумовлена структурою і функціями професійної діяльності, соціальними вимогами до професійних і особистісних якостей відповідної

категорії фахівців; професійна спрямованість інтегрує відповідні складники мотиваційно-ціннісної сфери (потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, схильності) і виявляється у вибірковому ставленні особистості до світу професій загалом і до конкретної обраної професії зокрема; професійна спрямованість є невід'ємним складником професійної готовності фахівця, яка визначає мотивацію оволодіння професійною діяльністю, індивідуальний стиль та ефективність її виконання; професійна спрямованість є важливим мотиваційним чинником, що спонукає особистість до систематичного аналізу процесу та результатів власної діяльності, самооцінки професійно важливих якостей, підвищення рівня фахової майстерності; розвиток професійної спрямованості є складним, тривалим і динамічним процесом, який триває протягом усього періоду професійної підготовки і трудової діяльності особистості та проходить через низку таких послідовних стадій, як виникнення і формування професійних намірів, професійне навчання, професійна адаптація, самореалізація особистості у праці.

Формування професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників краще здійснюється під впливом певних умов. Умовою, за тлумачним словником української мови [4], є обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь, а також правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь. Педагогічні умови і шляхи формування та корекції формування професійної спрямованості майбутніх фахівців розглядали М. Дяченко, Е. Зеєр, С. Зімічева, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, В. Ткачов, Г. Томілова, А. Чорних, П. Шавір та інші.

На основі здійсненого аналізу суттєвого змісту понять «умови» і «педагогічні умови» вважаємо, що педагогічними умовами формування професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників є спеціально створені обставини, за яких відбувається стимулювання прагнення майбутніх соціальних працівників до самореалізації, професійного зростання і розвитку в галузі соціальної роботи. Нами визначено педагогічні умови професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників.

Перша педагогічна умова – спрямування мотиваційної сфери майбутніх соціальних працівників на здобуття професії соціального працівника. Поштовхом особистості до здобуття професії соціального працівника є незадоволені потреби або нереалізовані мотиви. Мотив є усвідомленим спонуканням, яке зумовлює цілеспрямовану діяльність. Активним у здобутті професії соціального працівника буде той студент, який усвідомлює потребу в знаннях, необхідних у майбутній професійній діяльності, а свою професію усвідомлює як єдине або основне джерело задоволення власних матеріальних і духовних потреб.

Є. Ільїн вважає, що на етапі оволодіння професією мотивація, пов'язана з інтересом до професії, є ресурсом і передумовою, які необхідні для розвитку професіоналізму. Інтерес – це один із багатьох психологічних феноменів, що збуджують активність людини, зазначають філософи, соціологи, психологи та педагоги. Сутність інтересу розуміють як вибіркву спрямованість, звернену на процес пізнання його предметної сторони; як тенденцію, прагнення, потребу особистості займатися саме цією діяльністю, яка приносить задоволення; як збуджувач активності особистості, у результаті чого діяльність стає привабливою, продуктивною; як особливе вибіркве ставлення до навколишнього середовища, явищ, процесів відповідно до життєвої значущості та емоційної привабливості. Інтерес до навчання не виникає стихійно, навчально-пізнавальні мотиви формуються у процесі самої навчальної діяльності. До основних факторів, що впливають на формування позитивної стійкої мотивації до навчальної діяльності, належить зміст навчального матеріалу, організація навчальної діяльності, колективні форми навчальної діяльності, оцінка навчальної діяльності, стиль педагогічного спілкування.

Друга педагогічна умова – формування ціннісного ставлення до професії соціального працівника. Для формування зрілих життєвих планів майбутніх соціальних працівників, особистісного й професійного самовизначення потрібна певна система цінностей особистості. Формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності залежить від усвідомлення суті самих понять «цінність», «ціннісне ставлення», адже вони є складними, багатограними за змістом та формою виявлення. Цінність – це значущість, якої набуває дійсність стосовно людини. Ціннісне ставлення визначається як внутрішня позиція особистості, що відображає взаємозв'язок особистісних і суспільних значень. Ціннісне ставлення розкриває внутрішній світ особистості, основними складниками якого є стійкий зміст та особистісні цінності як джерело цього змісту.

Ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності можливе за умови його усвідомлення, прийняття та реалізації у практичній діяльності. Ціннісне ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності визначають як цілісне, інтегративне утворення в структурі особистості майбутнього соціального працівника, сутність якого полягає в усвідомленні соціальної значущості діяльності соціального працівника, наявності стійких професійних інтересів до праці соціального працівника, прагненні до творчої професійної діяльності. Формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності є складним та багатограним процесом, що має певні етапи: вибір професії, отримання професійних знань та виявлення на основі

цього інтересу до професійної діяльності, перші самостійні кроки студентів до оволодіння професійними вміннями та навичками, розвитку накопиченого особистого досвіду в педагогічній діяльності.

У низці досліджень зазначається, що студентство – період сенситивний, дуже сприятливий для утворення ціннісних орієнтацій як стійкої якості особистості, що сприяє становленню світогляду та ставленню до довкілля. Ціннісні орієнтації регулюють і спрямовують діяльність майбутніх соціальних працівників. А цінності як суворий контролер бажань спонукають до самопізнання, самовдосконалення, самовизначення.

Сучасна людина успішно поєднує в собі спрямованості з різних сфер життя та виробничої діяльності, що дозволяє їй гнучко реагувати на різні ситуації, що виникають у соціумі. Так, навчання у вищому навчальному закладі має забезпечувати такий розвиток, унаслідок якого формується не тільки спрямованість на професію, яку здобувають майбутні соціальні працівники, а й розвивається усвідомлення, що для того, щоб бути успішним, необхідно мати або розвивати в собі ще й інші важливі для життя моральні та соціальні якості, знання, вміння, навички. Ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності – це одна з необхідних якостей не лише фахівця з вищою освітою, а й високоморальної особистості.

Третя педагогічна умова – оволодіння майбутніми соціальними працівниками професійними знаннями і вміннями. Професійна спрямованість особистості майбутнього соціального працівника характеризується системою вмінь і навичок із психолого-педагогічних, методичних та фахових дисциплін, що забезпечують реалізацію професійних планів, цілей, активність майбутніх соціальних працівників у професійній діяльності.

Узагальнюючи результати наукових пошуків дослідників у соціальній сфері, з'ясовано, що виконання професійних обов'язків потребує наявності й усвідомлення професійних здібностей до подальшої діяльності. Професійна спрямованість особистості майбутнього соціального працівника характеризується вміннями і навичками, серед яких організаційні (організувати власну діяльність, уміло застосовувати елементи взаємодії та співпраці), фахові (науково й методично підходити до відбору змісту та обсягу навчальної інформації відповідно до програми й теми з навчального предмета, оперувати оптимальними формами, методами, засобами навчально-виховної діяльності), комунікативні (налагоджувати спілкування з клієнтами й колегами на основі взаєморозуміння, взаємоповаги, емпатії та партнерства), проєктивні (вміти планувати власну професійну діяльність, визначати мету й основні завдання, діагностувати навчально-виховні ситуації, ефективно й коректно проєктувати свої подальші професійні дії), рефлексивно-творчі (бути

здатним до гуманного сприйняття педагогічного оточення, аналізувати власну професійну діяльність, прогнозувати майбутні дії) вміння і навички

Висновки. Аналіз психолого-педагогічних досліджень, присвячених проблемі спрямованості особистості, дає підстави стверджувати, що професійну спрямованість особистості дослідники розглядають переважно як систему особистісних якостей, які визначають внутрішнє розуміння мети й завдань професійної діяльності і які залежать від системи усталених домінуючих мотивів, ціннісних орієнтацій особистості молодого людини, що виражається в усвідомленому виборі професії соціального працівника, потребі оволодіти нею та досягти успіху в професійній діяльності.

Педагогічними умовами формування професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників (як спеціально створеними обставинами, за яких відбувається стимулювання прагнення майбутніх соціальних працівників до самореалізації, професійного зростання і розвитку в галузі соціальної роботи) визначаємо спрямування мотиваційної сфери майбутніх соціальних працівників на здобуття професії соціального працівника, формування ціннісного ставлення до професії соціального працівника, оволодіння майбутніми соціальними працівниками професійними знаннями і вміннями.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективним є вивчення зв'язку професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників із можливостями розкриття творчої самореалізації в різних видах діяльності, зокрема навчальній, виховній, дослідницькій, громадській.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бахмат Л.В. Готовність до професійної педагогічної діяльності як наукова проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 34. С. 56–60.
2. Богомаз С.Л. Самоаналіз как условие профессионального самоопределения сельских старшеклассников. Витебск: Изд-во Витебск. гос ун-та, 1997. 194 с.
3. Боротко Н.М. Воспитание профессионально-трудовой направленности учащихся старших классов гимназии: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Волгоград, 1992. 19 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / автор, керівник проєкту і головний редактор В.Т. Бусел. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 429 с.
5. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития: учеб. пособие для студентов высших учебных заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2007. 240 с.
6. Сейтешев А.П. Пути профессионального становления учащейся молодежи. Москва: Высшая школа, 1998. 336 с.
7. Сластенин В.А. Педагогика: учеб. пособие. Москва, 2004. 576 с.